

8. Прелазне појаве између ренесансе и барока

Барок у пољској књижевности траје приближно од 1620. до 1764, али у време претходне формације, ренесансе, хронолошки крајње атипично, јављају се ствараоци и дела који су идеолошки и стилски ближи бароку.

Миколај Семп Шажински

(Mikołaj Sęp Szarzyński, око 1550 – око 1581)

О животу Шажинског не зна се готово ништа, не зна се ни како је изгледао, а сви подаци које о њему дају пољски извори фрагментарни су и хипотетични. Зна се да се родио у шљахтинској породици у околини Лавова (Зимна Вода или Рудно?), као и да је био најстарији од тројице браће. Школовао се најпре у Лавову (елементарна знања, латински и грчки), а од 1565. студирао је у Витенбергу и, касније, Лајпцигу. Овај податак наводи истраживаче на његову везу с протестантизмом. Претпоставља се да је одустао од студија на Краковској академији због њене католичке оријентације. Претпоставља се такође да је заједно с пријатељем, протестантом, **Станиславом Стажеховским** путовао по Италији и Швајцарској, где је дошао у непосредан додир с реформацијом.

Поуздано се зна да се у Лавов вратио 31. јануара 1568. и да се ту поново приближио католицизму. Код куће су га дочекали финансијски проблеми.

Семп Шажински почиње своје песничко стваралаштво – најпре на латинском, потом и пољском језику – око 1567, када је, поводом смрти оца Стажеховског, написао кратак латински епитаф.

Није позната хронологија, па ни обим стваралаштва Шажинског.

Умро је у 31. години живота, а његов опус прикупио је Станислав Стажеховски, који је убрзо, 1582, и сам умро.

Издавањем дела Миколаја Семпа Шажинског, с приличним закашњењем, позабавио се најмлађи брат Јакуб Семп Шажински и сакупио их у једној јединој књизи:

Ритмови или Пољске песме (Rytmy abo Wiersze polskie, Лавов?, 1601).

Ова збирка обухвата сачувани део стваралаштва Шажинског из периода (хипотетички) 1568 – 1581, и то:

- уводна песма *Запис на статуи или приказ смрти (Napis na statuę або na obraz śmierci)*
- циклус од 6 сонета (најранији примерци тзв. “шекспировског” сонета)
- 6 песама – парафраза псалама
- 9 религиозних песама
- 30 епитафа и грбовних записа

У својој поезији Семп Шажински успоставио је интелектуални дискурс са савременошћу, њеним општеприхваћеним појмовима и уверењима. Најупечатљивији је дискурс са ренесансним појмовима – пре свега принципима стоицизма – који доводи његову поезију у круг ренесансног песничког језика, али необичан третман појмова, изведени закључци (нпр. одбацивање става да је **мир**, тј. **склад – срећа**), интелектуална херметичност текста – сврстава га међу зачетнике барока.

Семпова поезија у опозицији је према ренесансном оптимизму, изражава скептицизам, човекову унутрашњу подвојеност, драму његове усамљености. Живот је третирао као „ратовање“, борбу „са сотоном, светом, телом“, односно као тежак пут ка циљу – небеском битку. Био је убеђен да су (ренесансни) склад и равнотежа недостижни и упорно се враћао мотивима немира, греха, покајања и смрти. Човек је „слаб, неопрезан, подвојен у себи“, непрестано се суочава са самим собом, искушењима света и вечитим изборима. Обдарен слободном вољом, човек мора сâм да се одважи на херојски корак, јер Бог никога не спасава у његовим изборима. Човек дубоко проживљава своју усамљеност, иако не сумња у деловање Провиђења.

Сонети Шажинског први су примери тзв. шекспировског или шекспиријанског сонета, премда далеко пре Шекспира. Реч је, наравно, о италијанском обрасцу (рима: АВВА АВВА CDCD EE) који је Шекспир утврдио у енглеској сонетној традицији.

Наводимо пример антологијског IV сонета *О нашем рату који водимо с ђаволом, светом и телом (O wojnie naszej, którą wiedziemy z szatanem, światem i ciałem)*

SONET IV

О wojnie naszej, którą wiedziemy z szatanem,
światem i ciałem

Pokój – szczęśliwość, ale bojowanie
Był nasz podniebny. On srogi ciemności
Hetman i świata łakome marności
O nasze pilno czynią zepsowanie.

СОНЕТ IV

О нашем рату који водимо с ђаволом, светом и
телом

Мир је срећа, али је ратовање
Битак наш под небом. Онај сурови таме
Заповедник и привлачне трице света
Све чине да нас упропасте.

Nie dosyć na tym, o nasz możny Panie!
Ten nasz dom - Ciało, dla zbiegłych lubości
Niebacznie zajrzając duchowi zwierzchności,
Upaść na wieki żądać nie przestanie.

Cóż będę czynił w tak strasliwym boju,
Wątły, niebacznym, rozdwojony w sobie?
Królu powszechny, prawdziwy pokoju
Zbawienia mego, jest nadzieja w tobie!

Ty mnie przy sobie postaw, a przezpiecznie
Będę wojował i wygram statecznie!

Ни то није све, о наш моћни Господе!
Овај наш дом – Тело, због тренутних задовољстава,
Неопрезно завидећи духу на превласти,
Никад неће престати да жуди да занавек падне.

Шта да чиним у оваквом страшном боју,
Слаб, неопрезан, подвојен у себи?
Краљу свеопшти, стварни спокоју
Избављења мога, нада је у теби!

Постави ме крај себе, па ћу ревносно
Ратовати и сигурно победити!

Александар Брикнер је 90-их година XIX в. пронашао кодекс из XVI в., тзв. Рукопис Замојских, где је уз један број познатих песама Шажинског откривена 21 дотад непозната љубавна песма. Неки истраживачи одбацивали су његово ауторство, али данас је углавном прихваћена теза да је аутор ових песама одиста Семп.

Пример:

Do Anusie

Anusiu, byś mię tem chciała darować,
Żeby mi oczy twe wdzięczne całować
Wolno do wolej lub usta nadobne
I różej farbą rumianej podobne,

Całowałbym cię razów sto tysięcy,
Nie przestawając. Więc zaś trzykroć więcej,
Więc tysiąc, więc zaś, więc dwa, więc zaś wtóry.
Trzeba tak liczbę mylić, aby który

Człowiek nie urzekł, wiedząc, że tak wiele
Tych całowanków. Bo cudze wesele
Rodzi jad ciężki w sercu zazrosnego.
Ten potem, z mięśca wypadwszy swojego,

Srodze człowieka szczęsnego zaraża,
Czym wszystkie jego rozkoszy przekaża.

Аници

Анице, кад би ме хтела даривати
Да твоје љупке очи љубим
До миле воље или уста твоја мила,
Бојом налик на ружу румену,

Љубио бих те стотину хиљада пута
Без престанка. Па и трипут више,
Хиљаду, па и две, па и још толико.
Треба тако број им крити, да неки

Човек не би урекао знајући да је тако много
Тих пољубаца. Јер туђа радост
Рађа у срцу завидљивога тешки отров.
Овај потом, кад се разиђе из свога места,

Жестоко срећног човека трује,
Чиме сва његова задовољства загађује.

Себастијан Грабовјецки **(Sebastian Grabowiecki, око 1543 – 1607)**

Ни Себастијан Грабовјецки није личност о којој се много зна. Рођен је у племићкој породици у месту Мшчичину. Постоје подаци о томе да је студирао у Франкфурту на Одри, што упућује на интересовања за реформацију. Првобитно је градио дворску каријеру код краља Зигмунта II Августа, а затим Стефана Баторија. Веома се истакао у дипломатској служби. Зна се такође да је дуже време боравио у Италији, иако нема прецизних података о томе. По повратку у Пољску оженио се, а после женине преране смрти – као резултат драматичне духовне кризе – одабрао је монашки живот. Био је опат цистерцитског самостана у Бледзеву. Умро је у Москви – за време пољске интервенције (тзв. димитријаде) у Русији после смрти Бориса Годунова.

За собом је оставио нешто писама, једну латинску брошуру против реформације и једну песничку збирку:

Стотину духовних песама (Setnik rymów duchowych, 1590).

Збирка се састоји од два дела, од којих сваки садржи преко 100 песама – укупно, дакле, преко 200.

Духовне песме су коментар и на (италијанске) књижевне фасцинације, и на духовни преображај, али и на песникову интимну драму. Распоред песама у збирци веома је промишљен и у служби је католички мотивисане матрице духовног преображаја и проналажења вредности.

Редослед песама по мотивима:

- покајање,
- прочишћење,
- захвалност,
- похвала.

Оба дела завршавају се похвалама Богородици, а целина – песмом посвећеном Анђелу-чувару.

Насупрот хуманистичком активизму Шажинског, Грабовјецки тежи, кроз аскезу, проналажењу унутрашњег мира, односно божанског реда у спољашњем свету. Грабовјецки негира емпиријску спознају и истиче духовну, метафизичку, која није плод људских напора, већ је дата милошћу Божјом. У концепцији света Грабовјецког Бог је једини извор истине, а помирење с Богом – једини пут њене спознаје. У привременој физичкој егзистенцији човек је усамљен у непријатељски расположеном свету, који се никад не може у потпуности појмити.

Пјотр Скарга **(Piotr Skarga, 1536–1612)**

Скарга је знаменити пољски католички проповедник и полемичар, језуита. Ренесанси припада само хронолошки, а претеча је барока.

Рођен је у Грујцу у породици ситног шљахтића. 1552–1555. студирао је на Краковској академији и тамо стекао бакалауреат филозофије. 1564. у Лавову рукоположен је за свештеника и као каноник започео је проповедничку делатност. Боравио је неко време у Италији, а 1569. ступио у језуитски ред. Кад се вратио у Пољску, радио је на отварању језуитских школа и колегијума. Био је први ректор Виљанске академије (1579–1584). Од 1588. био је дворски проповедник краља Зигмунта III Вазе. Био је присталица ограничавања власти Сејма и јачања краљевске власти, као и активни борац за унију православне цркве с католичком.

У своме стваралаштву Скарга демонстрира богат, китњаст беседнички стил и своје беседе претаче у прозу уобличену према библијским књигама пророка. Ватрени је заштитник националних вредности и хришћанске вере.

Од његових релативно бројних дела споменућемо само неколика.

- *Житија светих* (*Żywoty świętych*, Wilno, 1579) била су најчитанија књига старопољске епохе – за ауторовог живота доживела су 8 издања.
- *Проповеди за недељу и празнике током целе године* (*Kazania na niedziele i święta całego roku*, Kraków, 1595).
- уз поновљено издање истог наслова (1597) објављене су први пут *Скупштинске проповеди* (*Kazania sejmowe*), његово главно дело.

Скупштинске проповеди

Ово Скаргино дело надживело је своју епоху и било је популарно нарочито у XIX веку, кад се доживљавало као надахнуто пророчанство неславног краја старе Републике које неодговорни посланици Сејма нису разумели. (О томе сведочи, између осталог, слика Јана Матејка *Скаргина проповед* – вид. у прилогу.) *Скупштинске проповеди*, међутим, никада нису изговорене на заседањима Сејма, премда су као упозорење морале имати утицаја када су се појавиле у штампаном издању.

Реч је о сугестивном опису стања у држави, „оболелој од многих болести“, заодевеном у форму врхунских беседа – с мноштвом реторских фигура и библијских поређења. Збирку чини укупно 8 проповеди у којима се егземплификује 6 болести Републике:

- 1) недостатак (хришћанске) љубави према Отаџбини;
- 2) домаћа неслога;
- 3) подривање католичке религије од јеретичке заразе (Скарга полемиче с протестантизмом);
- 4) слабљење краљевског достојанства и краљевске власти (Скарга се залаже за јачање централне власти и за снажну монархију);
- 5) неправедни закони (Скарга се заузима за сиромашне које овакви закони највише погађају);
- 6) некажњавање јавних грехова (поново су на мети протестанти – нпр. некажњавање „богохуљења“ против божјег тројединства које се не кажњава).

У овим својим проповедима Скарга наступа с позиција *контрареформације*, у духу одлука Тридентског концила.

У последњој, 8. проповеди, посвећеној шестој болести Републике, проповедник каже:

Предочићу вам и ја [...] неправде, увреде, издаје у које су уплетени ова краљевина и њени поданици, а неће да изиђу из њих и поправе се. Због којих ће вас ова земља сигурно избацити, а Господ Бог ће је другим народом населити, а од вас и ваших синова краљевину одузети и дати туђинима, непријатељима вашим, упропастивши вас и синове ваше ако се не уразумите...

Ове Скаргине речи доживљавале су се касније као антиципација догађаја с краја XVIII века, када је Пољска подељена између суседних држава и нестала с политичке карте Европе.

